

Sovy přírodního parku Údolí Křetínky

Owls in Wildlife Preserve Údolí Křetínky (Svitavy district,
East Bohemia)

Libor Dvořák

Úvod

Přírodní park se nachází v jihozápadní části okresu Svitavy. Na západě hraničí s okresem Žďár nad Sázavou a na jihu s okresem Blansko. Rozkládá se mezi obcemi Stašov, Rohozná, Vítějeves, Horní Poříčí, Kněževes, Nyklovce, Bystré a Hamry. Nejvýše položenými místy jsou Panský vrch u Trpína (700 m n.m.) a kóta 713 m n.m. u Nyklovic. Nejnižší položená oblast je při hranici parku u Horního Poříčí (389 m n.m.). Rozloha území je 55,7 km² a spadá do čtverce 6364 a 6464. Podloží je převážně tvořeno svorem, místy vystupuje opuka. Centrální část území zaujímá vlastní údolí řeky Křetínky. Údolí řeky má několik kaňonovitých přítoků se skalními výchozy. Z krajinářského hlediska se jedná o velmi významnou oblast, představující bohatou skladbu různých typů biotopů. Část území pokrývají převážně jehličnaté lesní komplexy s enklávami luk a pastvin, strmá údolí jsou místy tvořena smíšeným porostem (převážně buk, smrk, jedle). Většinu území však tvoří pahorkatina s menšími lesními celky a rozptýlenou zelení v podobě drobných remízků a mezi s liniovým společenstvím dřevin.

Na základě požadavku Okresního úřadu ve Svitavách jsem v daném území provedl inventarizační průzkum sov. Cílem práce bylo podrobné zmapování hnízdních okrsků jednotlivých druhů a zhodnocení výskytu druhů chráněných dle prováděcí vyhl. č. 395/92 k zákonu č. 114/92 Sb. V popisu práce jsem v některých případech uvedl i srovnání s předchozími roky a v tomto článku doplňuji některé poznatky i z roku 1998.

Metodika

Při práci v terénu jsem použil tzv. rychlou mapovací metodu (JANDA et ŘEPA 1986). Jako obsazené hnízdní teritorium uvádím pouze takové, kde jsem stejného jedince na stejné lokalitě zjistil minimálně dvakrát. Naopak při třech a více negativních zjištěních jsem takovou oblast zhodnotil jako neobsazenou. Stejnou metodiku použili i jiní mapovatelé (např. VERMOUZEK 1997).

Obsazené teritorium označuji jako *obsazený hnízdní okrsek*, který není totožný se skutečným hnízdním a potravním teritoriem. Je to z toho důvodu, že mapování jsem prováděl odposlechem převážně v době toku jednotlivých druhů sov. Proto v tomto období zaujímá takto označovaná plocha vždy daleko menší území, než je skutečné teritorium sledovaného druhu.

Mapování jsem prováděl od ledna do dubna a pro jednotlivé druhy sov jsem vybíral odpovídající měsíce vzhledem k době toku. V některých případech jsem hnízdní okrsky upřesnil i v jiném období, převážně v době vyvádění mláďat. Během terénního mapování bylo uskutečněno 82 návštěv zájmového území v celkovém počtu 193,5 hodin. Negativních kontrol bylo 20.

Hlavní metodou identifikace jednotlivých druhů v terénu byl odposlech teritoriálních hlasů samců, případně dalších hlasových variant v době toku a hlasové projevy samic. Odposlech jsem prováděl buď z pevných stanovišť nebo pochůzkou po předem zvolených trasách ve večerních a ranních hodinách, případně během celé noci. K vyprovokování některých druhů jsem použil i magnetofonovou kazetu (PELZ 1991) s nahrávkami teritoriálních hlasů samců. Zjištění jedinci byli zaznamenáváni do terénních map a tabulek, ze kterých byly později sestaveny mapy druhové se zákresy hnízdních okrsků. Pro stanovení hnízdních okrsků bylo rozhodující přesné značení časů odposlechů a současné odposlechy více jedinců stejného druhu. V některých sporných případech se muselo odposlechů zúčastnit i více mapovatelů (Vermouzek, Datinský, Dvořáková). Při zjišťování denzity nebyly brány ve zřetel hnízdní okrsky mimo hranice parku, ani okrsky částečně protínající hranici parku. Rovněž jsem nezapočítával jedince nepřifázené do žádného hnízdního okrsku (nepotvrzení jedinci, slyšení na lokalitě pouze 1x).

Výsledky

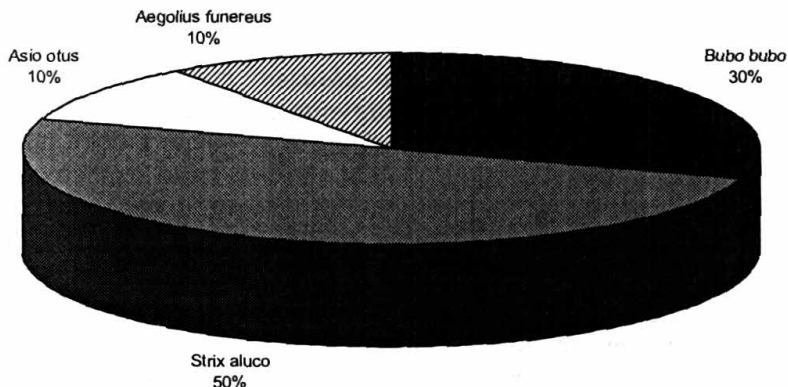
Na území přírodního parku jsem zjistil 5 druhů sov. Jedná se o výra velkého (*Bubo bubo*), puštíka obecného (*Strix aluco*), kalouse ušatého (*Asio otus*), sýce rousného (*Aegolius funereus*) a kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*).

Z uvedených druhů jsou tři druhy chráněné podle prováděcí vyhlášky č. 395/92 Sb. Jedná se o sýce rousného (*Aegolius funereus*) a kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*), kteří jsou zařazeni v kategorii „silně ohrožený“ a výra velkého (*Bubo bubo*), který je zařazen v kategorii „ohrožený“. V následujícím grafu je patrné početní zastoupení jednotlivých druhů na území přírodního parku v procentech.

U sýce rousného bylo v roce 1998 doloženo jeho hnízdění ve dvou budkách, vyvěšených na základě provedeného mapování.

Obr. 1: Procentické zastoupení hnízdních okrsků jednotlivých druhů sov v přírodním parku Údolí Křetínky.

Fig. 1: Proportion of different types of owls' nesting areas.

Výr velký (*Bubo bubo*)

Výskyt výra je vázán na strmé stráně a kaňonovitá údolí kolem řeky Křetinky a jejich přítoků. Z tohoto důvodu dochází k místy husté koncentraci na celkem malé ploše.

Při kontrole známých, několik let používaných hnízdišť jsem nenašel žádné obsazené hnízdo. Tato situace je stejná již zhruba od roku 1995. Důkazem toho, že zde již několik let nedochází k vyhnízdění je i skutečnost, že nejsou začátkem léta slyšet žádní mladí samci, tak jako tomu bylo zhruba do roku 1994.

Na území přírodního parku jsem zjistil 9 párů (hnízdnic okrsků), 2 samce jsem nepřihradil do žádného hnízdního okrsku a další 2 jedince jsem lokalizoval mimo hranice sledovaného území. Hustota podle obsazených hnízdních okrsků je 1,6 páru/10 km².

Literární údaje (kvadrát 6364): prokázané hnízdění (ŠŤASTNÝ et al. 1987), zimní výskyt v počtu 1 až 10 jedinců (BEJČEK et al. 1995).

Puštík obecný (*Strix aluco*)

Patří spolu s výrem velkým mezi hlavní zástupce sov přírodního parku. Množství hnízdních okrsků je závislé na dostatku velkých dutin a během mapování jsem zjistil jak vysoké koncentrace párů na malé ploše, tak místa, kde puštík zcela chyběl (např. oblast kolem Rohozné, Hartmanic a Bystrého). Vysoká koncentrace puštíků je zřejmá např. kolem Křetinky v úseku Dolní Lhota - Hutě, kde se nachází starý břehový porost olší a jasanů s dostatkem dutin. Podobná situace je i na příkrých a těžce dostupných stranách údolí, která jsou převážně tvořena starším neudržovaným porostem, mnohdy i pralesovitého charakteru.

Zajímavým poznatkem bylo zjištění, že v roce 1997 nedošlo, až na několik málo případů, k vyhnízdění puštíků. Stejná situace byla i například v CHKO Mor. kras, kde z 5 až 6 každoročně obsazovaných budek nebyla v roce 1997 obsazena ani jedna! K normálnímu zahnízdění došlo opět až v roce 1998.

Na území přírodního parku jsem zjistil celkem 15 párů (hnízdnic okrsků), 8 jedinců jsem nepřihradil do žádného hnízdního okrsku. Při hranicích přírodního parku jsem lokalizoval 2 páry a jednoho samce. Hustota podle obsazených hnízdních okrsků je 2,7 páru/10 km².

Literární údaje (kvadrát 6364): prokázané hnízdění (ŠŤASTNÝ et al. 1987).

Kalous ušatý (*Asio otus*)

I přesto, že charakter některých biotopů plně odpovídá nárokům tohoto druhu, nepatří kalous ušatý mezi hojně zastoupené druhy sov v přírodním parku. Početnější výskyt jsem zjistil v letech 1994 až 1996 (okrajové partie Novobělského lesa a v okolí Studence a Vítějvse). Hojný zimní výskyt jsem zaznamenal v prosinci 1995, kdy se v okolí Studence pohybovalo hejno kalousů v počtu cca 10 ks. V roce 1997 jsem již na některých dřívějších teritoriích kalouse nezjistil. Stejný negativní výsledek přinesl i průzkum území nad hranicí 600 m n.m.

Na sledovaném území jsem zmapoval 3 páry (hnízdnic okrsky), 4 samce jsem nepřihradil do žádného hnízdního okrsku (jednalo se o přelétavé

jedince). Při hranicích parku jsem lokalizoval 1 pár a 1 samce. Hustota je podle obsazených hnízdních okrsků 0,5 páru/10 km².

Literární údaje (kvadrát 6364): prokázané hnízdění (ŠTASTNÝ et al. 1987), zimní výskyt v počtu 11 až 100 jedinců (BEJČEK et al. 1995).

Sýc rousný (*Aegolius funereus*)

První zjištění jsem zaznamenal již v roce 1996 v příhraniční oblasti přírodního parku. Při srovnávání charakteru biotopů jsem předpokládal výskyt i na jiných lokalitách a tento předpoklad se téměř ve všech případech potvrdil. Kromě odposlechů jsem využíval i provokací pomocí magnetofonové nahrávky s teritoriálním hlasem samce.

Nejčastějšími lokalitami, kde jsem uvedený druh zjistil, byly větší lesní komplexy s dostatkem pasek a s enklávami louček a pastvin, které zřejmě vyhledává k lovu potravy. Za pozoruhodný výskyt lze uvést lokalitu Bořiny a Lavičenský les s nadmořskou výškou 510 až 550 m s monokulturou mladých borovic. V komplexu lesa je značné množství pasek, terén je rovinného charakteru a je ohraničen většími polními celky. Přitom na lokalitách, které svým charakterem přesně odpovídají nárokům sýce rousného, jsem jeho výskyt nezjistil (např. oblast pravých přítoků Křetínky v úseku Svojanov - Bohuňov). Jedna z možných příčin může být hojný výskyt puštíků. Podařilo se mi prokázat, že existuje určitá agresivita puštíka ve vztahu k sýci (např. při reprodukci magnetofonové nahrávky s teritoriálním hlasem sýce v místech výskytu puštíka). To by vysvětlovalo výskyt sýce v Lavičenském lese, kde jsem nezjistil žádný obhajovaný hnízdní okrsek puštíka.

Dne 6.10.1997 byly na výše uvedené lokalitě rozvěšeny 3 kontrolní budky. Při kontrole 27.5.1998 bylo zjištěno úspěšné zahnízdění ve dvou budkách. V jedné již byla mláďata vyvedena a byly nalezeny jen zbytky z uhynulého mláděte. Ve druhé budce bylo 6 mladých sýců, z toho 5 jich bylo kroužkováno. Jedná se tak o první prokázané hnízdění! Další 2 budky byly rozvěšeny na lokalitě u Hartmanic, kontrola však byla negativní.

Na území přírodního parku jsem zjistil 3 páry a 1 potulujícího se samce, kterého jsem nepřičítal do žádného hnízdního okrsku. V příhraničních oblastech jsem lokalizoval 4 páry a 1 samce. Hustota podle obsazených hnízdních okrsků je 0,5 páru/10 km².

Literární údaje (kvadrát 6364): v soupisu všech údajů jen výskyt před rokem 1964, nikoliv hnízdění (VACÍK 1991).

Kulišek nejmenší (*Glaucopteryx passerinum*)

Tuto naši nejmenší sovičku jsem na sledovaném území zjistil jen zřídka. Více jak jeden odposlech stejného jedince se mi podařil zjistit jen dvakrát, z toho jeden možný hnízdní okrsek je mimo území parku. Ostatní zjištění bylo spíše náhodné a jednalo se pravděpodobně o potulující se samečky, takže bylo téměř nemožné stejného jedince slyšet na stejném místě dvakrát. Kulišek nejmenší zde pravděpodobně nevytváří hnízdní páry nebo je populace velmi řídká a samečci se nemusí tolik ozývat, aby obhajovali svoje teritorium (potvrdil MRLÍK in verb.). Stabilnější výskyt jsem zaznamenal na lokalitě Lavičenského lesa (stejně místo jako v případě sýce rousného).

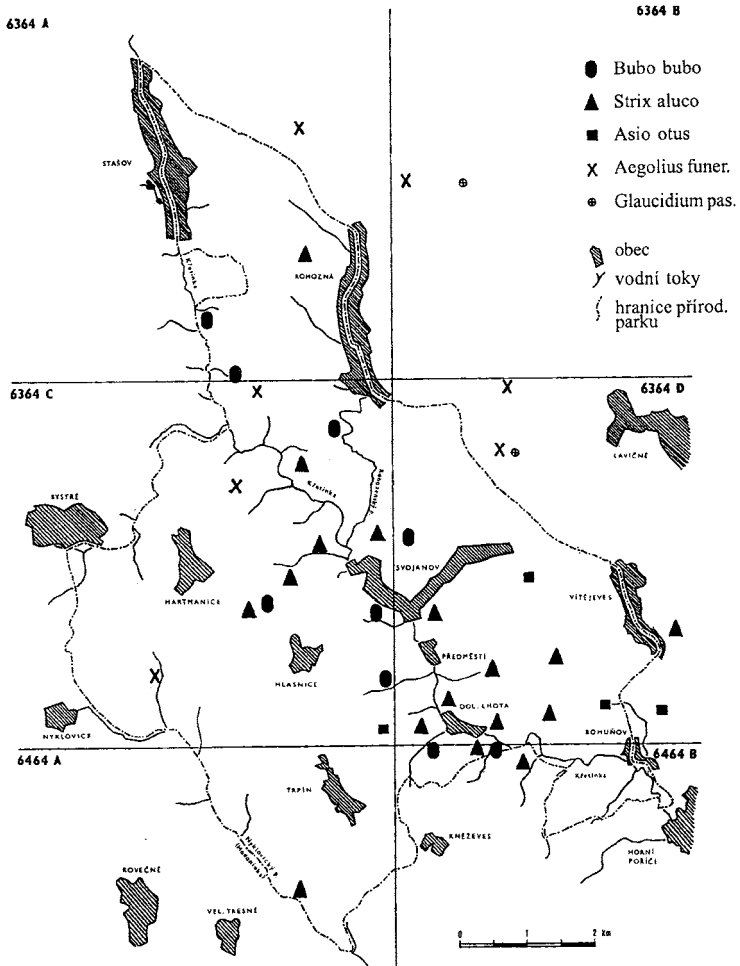
K jeho provokaci jsem použil magnetofonové nahrávky s teritoriálním hlasem samečka. Tento způsob jsem využíval i na jiných lokalitách.

Na území přírodního parku jsem zjistil jen 2 jedince (samečky), které jsem na stejné lokalitě vícekrát nepotvrdil. Stabilnější výskyt (možná i hnízdicího páru) jsem zjistil ve 2 případech, z toho 1x ve větší vzdálenosti od hranic sledovaného území. Hustotu podle obsazených hnízdních okrsků proto nelze spolehlivě stanovit.

Literární údaje (kvadrát 6364): nejsou uvedeny.

Obr. 2: Počet a rozmístění hnízdních okrsků pro jednotlivé druhy sov v přírodním parku Údolí Křetínky.

Fig. 2: Number and locations of owls' nesting areas.

Diskuse a závěr

Během mapování jsem se okrajově věnoval i sledování závislosti hlasové aktivity sov na meteorologické situaci a vlivu měsíční fáze. Souvislost mezi počasím a intenzitou houkání jsem neshledal u výra velkého. Samci se nejčastěji ozývali těsně před setměním a před rozedněním. Výjimku tvořilo období páření, kdy se samci ozývali téměř celou noc. Puštík obecný se neaktivněji ozýval za jasných nocí a mírného oteplení s oblohou. Za vysokého sněhu a silných mrazů byly hlasové projevy puštíků téměř nulové. Nejcitlivěji se vliv počasí projevoval u kalouse ušatého. Pokud nebyla jasná noc (stačil svit hvězd), kalousi se téměř neozývali. V terénních záznamech jsem měl pouze dva případy, kdy se kalous ozýval za polojasného nebo oblačného počasí. Sýc rousný se nejintenzivněji hlasově projevoval za jasných a teplých nocí (5 až 6°C). Při zatažené obloze se samci ozývali jen krátce z večera nebo k ránu. To platilo většinou i pro období toku. Měsíční fáze neměla na hlasových projevech sov podstatný význam. Vitr hrál roli jen ve slyšitelnosti houkání. Většina druhů se ozývala i za silného větru, ale samci si vyhledávali závětrná stanoviště.

Za zajímavost stojí uvést slyšitelnost houkání sýce rousného a kulíška nejmenšího. U sýce se tato vzdálenost pohybovala mezi 200 až 300 m (v lese). Na otevřeném prostranství a za úplného bezvětří (např. mezi dvěma kopci přes údolí) byla slyšitelnost až 700 m! Kulíška bylo za ideálního počasí zřetelně slyšet jen na vzdálenost 70 m. Pokud jsem však o něm již věděl z předchozího zjištění a zkoušel jsem maximální možnou slyšitelnost, pohybovala se tato vzdálenost od 150 do 170 m. Z toho vyplývá obtížnost jeho zjištění v terénu.

Při hodnocení hustoty jsem vycházel pouze z potvrzených hnízdních okrsků uvnitř sledovaného území. Proto není v grafu znázorněn a zhodnocen výskyt kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*).

Nejzajímavějším poznatkem ovšem zůstává určitá vzájemná agresivita mezi některými druhy sov. Tyto antagonistické vztahy se zejména projevovaly u puštíka obecného při kontaktu se sýcem rousným a v jednom případě u sýce rousného při kontaktu s kulíškem nejmenším. Jak jsem již naznačil v kapitole výsledky, hnízdní rozšíření sýce rousného je na území přírodního parku do značné míry ovlivněno výskytem puštíka obecného. V každém případě jsem zjistil, že na lokalitách, na kterých by se mohl sýc rousný vyskytovat, je alespoň okrajově puštík. Naopak na jiných, charakterem podobných, mnohdy však i horších stanovištích, kde jsem puštíka nezjistil, byl sýc. Jedná se například o již uvedený Lavičenský les. Tato situace není z literatury známa, zřejmě díky tomu, že oba druhy obývaly do nedávna téměř odlišná stanoviště a setkávaly se jen ojediněle. Naproti tomu jsou uváděny nálezy sýce v potravě puštíka, ale není specifikováno, zda šlo o dospělé či mladé jedince (OBUCH 1985).

Na jedné lokalitě u Hartmanic jsem učinil pokus s nahrávkou teritoriálního hlasu sýce rousného a puštíka obecného. Na uvedené lokalitě se v těsné blízkosti vyskytovaly oba druhy sov. Při přehrávání hlasu sýce z magnetofonu v místě, kde se okrajově vyskytoval puštík, došlo k okamžité agresivní reakci puštíka. Puštík ihned vystartoval ke mně a svým velmi intenzivním houkáním se snažil domnělého sýce odehnat. Opačná reakce

nastala u sýce, který se po přehrání hlasu puštíka stáhl a toho večera se již neozval.

Další případ agresivity jsem zaznamenal u sýce vůči kulíškoví nejmenšímu. Na lokalitě Lavičenský les se intenzivně ozýval kulíšek téměř na stejném místě, které si obhajoval sýc rousný. Při další návštěvě jsem tam již kulíška pochopitelně nezaslechl, ale krátce se ozval na protější pasece. Při přehrání hlasu kulíška z magnetofonu, okamžitě zareagoval sýc. To se opakovalo ještě asi třikrát a to až do vzdálenosti asi 1 km od místa prvního vábení.

Zatím není zřejmé, zda agresivita souvisí jen z případného obhajování hnízdních okrsků nebo je dána nějakou jinou konkrétní agresivitou vůči určitému druhu.

V průběhu sledování nebyl na území přírodního parku zjištěn výskyt sýčka obecného (*Athene noctua*) a sovy pálené (*Tyto alba*). V literatuře se uvádí pouze pravděpodobné hnízdění u sýčka obecného, ale tento údaj se vztahuje k celému čtverci 6364 (ŠTASTNÝ et al. 1987). K zjišťování sýčka jsem zásadně používal magnetofonové nahrávky na předem vytypovaných možných lokalitách (staré stromové porosty parků, zahrad a hřbitovů, staré sady a opuštěná stavení, seníky apod.). Sledování jsem u tohoto druhu prodloužil téměř do poloviny května.

Možný výskyt sovy pálené jsem omezil jen na kontrolu některých celokovových konstrukcí v objektech zemědělských družstev (tzv. ocelokolny), kde jim v současné době nehrozí nebezpečí od kun.

Ze sledování lze učinit závěr, že postupně dochází k úbytku typických druhů sov pro tuto oblast jako je kalous ušatý a oproti tomu k rozšiřování druhů jako je sýc rousný, který se donedávna vyskytoval jen v pohraničních horských oblastech. S tím pravděpodobně souvisejí i vzájemné antagonistické vztahy mezi některými druhy sov.

Celkově lze území přírodního parku Údolí Křetínky zhodnotit jako druhově velmi pestrou oblast zasluhující ochranu.

Závěrem bych chtěl poděkovat všem mapovatelům, kteří se podíleli na této práci a především Mgr. Z. Vermouzkovi za metodickou pomoc při zpracování výsledků.

Souhrn

V roce 1997 jsem provedl inventarizační průzkum zaměřený na druhové zastoupení sov přírodního parku Údolí Křetínky ležícího v jihozápadní části okresu Svitavy (čtverce 6364 a 6464, nadmořská výška 400 - 700 m, rozloha 55,7 km²).

Během mapování jsem zjistil 5 druhů sov. Jedná se o výra velkého (*Bubo bubo*) s hustotou rozšíření 1,6 páru/10 km², puštíka obecného (*Strix aluco*) s hustotou 2,7 páru/10 km², kalouse ušatého (*Asio otus*) s hustotou 0,5 páru/10 km², sýce rousného (*Aegolius funereus*) s hustotou 0,5 páru/10 km² a kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*), jehož výskyt byl ve sledovaném území jen ojedinělý a jeho hustotu nešlo spolehlivě stanovit. Jako velmi významné se jeví prokázání hnízdění sýce rousného v roce 1998. V jedné z budek bylo nalezeno 6 mladých, pět jich bylo kroužkováno.

Během mapování byl zjištěn určitý antagonismus u puštíka obecného při kontaktu se sýcem rousným. Právě příčiny nejsou zatím dostatečně objasněny.

Celkem lze sledované území zhodnotit jako druhově velmi pestrá oblast zasluhující ochranu.

Summary

In 1997, a survey aimed at owl species was carried out in Wildlife Preserve Údolí Křetínky, which is located in south-western part of Svitavy district (area 55.7 km², 400-700 m above sea level, square of 6364 and 6464). Five owl species were recorded during the survey: Eagle owl (*Bubo bubo*) - population density 1,6 couples on 10 km², Tawny owl (*Strix aluco*) - population density 2,7 couples on 10 km², Long-eared owl (*Asio otus*) - population density 0,5 couples on 10 km², Tengmalm's owl (*Aegolius funereus*) - population density 0,5 couples on 10 km². The occurrence of Pygmy owl (*Glaucidium passerinum*) in the surveyed area was rare and therefore its abundance could not be established properly.

An antagonism in occurrence of Tawny owl and Tengmalm's owl was recorded; causes of this phenomenon were not ascertained, though.

Literatura

- BEJČEK V., ŠŤASTNÝ K., HUDEC K., 1995: Atlas zimního rozšíření ptáků v České republice 1982-1985. H&H, Jinočany.
- JANDA J., ŘEPA P., 1986: Metody kvantitativního výzkumu v ornitologii. SZN, Praha.
- OBUCH J., 1985: Materiály k potravě sovy obyčejnej (*Strix aluco*) na Slovensku v letech 1977 až 1982. Sylvania, 23/24: 47-65.
- PELZ P., 1991: Sovy. Biofon, Praha.
- ŠŤASTNÝ K., RANDÍK A., HUDEC K., 1987: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR 1973/77. Academia, Praha.
- VACÍK R., 1991: Hnízdní biologie sýce rousného (*Aegolius funereus*) v Čechách a na Moravě. Sylvania, 28: 95-113.
- VERMOUZEK Z., 1997: Avifauna vybraných krajinných segmentů Moravského krasu. Ms. - dipl. práce PŘF MU Brno.

Adresa autora:

Libor Dvořák
Skalni mlýn 48
678 01 Blansko

Obr. 3: Mlád'ata puštika obecného.
Fig. 3: Youngs of Tawny owl.

Obr. 4: Sýc rousný v obsazené budce (obě foto: autor).
Fig. 4: Tengmalm's owl in occupied box (all photo: author).